

Marcel Liebman: Bucharinism, revolution och samhällsutveckling.

I

I Stephen Cohens bok *Bucharin och den ryska revolutionen*¹ får marxister möta en person, ideologi och tolkning av historien som inte bara ger stora problem utan till och med i viss mån är utmanande.

Utän att med nödvändighet identifiera sig med trotskismens teorier eller än mindre med dess organisatoriska former, så har marxismen – och i synnerhet den revolutionära marxismen – inte kunnat ge något annat svar på Stalins seger än de som åtminstone inspireras av trotskismen. Oavsett vad man tycker om vad trotskismen har uppnått historiskt och hur giltig den är idag, så har den varit stalinismens mest konsekventa socialistiska motståndare på ett antal viktiga områden: lojalitet mot internationalismen, vilja att vidmakthålla en revolutionärt dynamisk kraft, strävan att upprätta arbetardemokrati. Man kan förvisso ifrågasätta hur giltiga vissa trotskistiska principer är, kritisera den ena eller andra sidan hos Röda arméns grundares levnadsbana, och i synnerhet betvivla den taktik som hans efterföljare har tillämpat. Men icke desto mindre har den stora politiska diskussion som uppstod efter bolsjevikernas seger och dess isolering i Ryssland, nästan klassiskt tagit formen av ett val mellan stalinism och trotskism.

Bland övriga meriter tvingar Stephen Cohens bok oss att på nytt analysera denna syn på saker och ting, som ofta tas för given. Hans argument kanske inte alltid är så övertygande, men med hjälp av sin rikliga dokumentation och arbetets historiska känsla och omdömesförmåga, ställer han läsaren inför en grundläggande fråga: har man inte hittills förbisett eller struntat i valet *mellan stalinism och bucharinism*, som ifrågasätter många av de strategiska schema som så att säga har blivit tradition?

Jag säger ”övriga meriter”, eftersom Cohen också ger en ytterst livfull och nyskapande beskrivning av 1920-talet. Dessa år kanske bara var en övergång mellan den första kommunistiska revolutionen och den andra administrativa och diktatoriska revolutionen som genomförde kollektiviseringen och industrialiseringen. Men trots det hade dessa år ett antal distinkta kännetecken som, enligt Cohen, var fyllda av utvecklingsmöjligheter och möjligheter till tillväxt som stalinismen krossade brutalt. Det vore i alla fall fel att inte tillskriva boken all den betydelse den förtjänar. Ända från första sidan är det uppenbart att författaren har insett betydelsen av erfarenheten med sovjeterna, ”en spontan, folklig och antiauktoritär resning” (sid 61) som bolsjevikpartiet representerade på ett verklighetstroget sätt. Ty som Stephen Cohen säger, är ”[u]ppfattningen att partiet tog makten utan att ha någon social förankring... missvisande”, eftersom det i själva verket var ”den enda betydande politiska kraft, som konsekvent förde fram och stödde massornas radikala inställning” (sid 62). Föreställningen om en auktoritär² och monolitisk bolsjevikorganisation är inte mindre ”missvisande”. Tvärtom: Bucharins levnadstecknare fördömer ”legenden att den bolsjevikiska ledningen till skillnad från andra politiska partier var en enad, homogen och sammansvetsad grupp män och kvinnor” (sid 15), och han visar på flera ställen deras intellektuella fruktbarhet och politiska mångfald.³ Man kan förvisso vara oense med att Cohen i sin beskrivning av Lenin tenderar att betona de oförsonliga och sekteristiska drag som otvivelaktigt var en del av hans personlighet. Det får författaren att felaktigt tillskriva Lenin en önskan att till varje pris och omedelbart efter maktöver-

1 Stephen Cohen, *Bucharin och den ryska revolutionen (1888-1938)*, Lund : Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, 1981

2 Cohen talar med rätta om bolsjevikpartiets ”nästan libertära... profil” i början av 1918 (sid 98).

3 Se sid 18, 98 och *passim*.

tagandet upprätta en regering enbart bestående av bolsjeviker (sid 78), när han i verkligheten visade vänstersocialistrevolutionärerna, den enda del av det socialistrevolutionära partiet som erkände sovjetmakten, något som detta partis historieskrivare kallar ”ett överraskande tålamod”,⁴ och var den som främst var ansvarig för att de fick komma med i regeringen. Det är inte mindre godtyckligt och ytligt att kalla Lenin för en karismatisk ledare (sid 256), trots att han på så många sätt var raka motsatsen till den modell som Weber har definierat (han avvisade fullständigt ”ledarkulten” och all sorts ”poserande”, inklusive inställningen om ”politisk renhet”, förkastade varje form av demagogi, och så vidare). Som vi ska se är en av bristerna i Cohens bok just hans ofullständiga och otillräckliga analys av leninismen. Det minskar giltigheten hos hans slutsatser, men förringar inte på något sätt värdet hos den dossier han har samlat ihop.

//

Om det skulle vara någon poäng att ställa två lika ärliga, lärda och seriösa historiker mot varandra, så finns det en del som talar för att man kan se Stephen Cohen som ”anti-Deutscher”. I förordet till sin bok anger han faktiskt en av bokens teser: ”Kort sagt kommer jag att hävda att synen på Trotskij som 'en representativ personlighet för den förstalinistiska kommunismen och en föregångare för den efterstalinistiska kommunismen' är en allvarlig missuppfattning” (sid 11). Isaac Deutschers trilogi om Trotskij framställde honom inte bara som ledaren framför alla andra för den marxistiska antistalinismen, den enda revolutionär som hade givit ett trovärdigt svar på stalinismen, utan också som budbärare och till och med profet för en internationalistisk kommunism (som är den enda äkta sorten), där varje framgång för arbetarrörelsen och själva framstegen i Sovjetunionen gör den förtjänt av att återupprättas.

Men för Cohen var ”till skillnad från den bolsjevikiska vänstern, som ända till slutet förblev en rörelse av oliktankande partiledare, som letade efter en social bas,... högern en opposition med potentiellt masstöd från landet” (sid 363-64). Det är ett av de centrala ledmotiven i hans bok. I boken förminskas den bolsjevikiska vänstern, som leddes och personifierades av Trotskij, till en ynkligt liten grupp som var dömd av historiens utveckling och sin egen strategi. Förvisso medger Cohen att denna grupp hade en del förtjänster: exempelvis deras korrekta analys på 1920-talet i frågan om investeringar, som var livsavgörande för Sovjetunionen, och som hängde samman med den inte mindre viktiga frågan om industrialisering. Och Cohen har utan tvivel rätt i att betona de allvarliga taktiska misstag som Trotskij begick efter Lenins död och ända fram till sin landsförvisning, när han lät tillkännage detta katastrofala motto: ”Med Stalin mot Bucharin? Ja. Med Bucharin mot Stalin? Aldrig!”*

Ändå underskattar Bucharins levnadstecknare systematiskt trotskisternas aktivitet, och även vänsteroppositionens mer kortvariga verksamhet. Typiskt i detta sammanhang är att han på några få rader avfärdar uteslutningen av Trotskij ur kommunistpartiet och landsförvisningen, och till och med säger att ”trotskisterna... delvis [bar] ansvaret för den hårdare kontrollen” som de föll offer för (sid 300). Enligt Cohen var den bolsjevikiska vänstern skrattretande liten, socialt isolerad och politiskt bank-

4 O H Radkey, *The Sickle under the Hammer*, New York: 1963, Columbia University Press, sid 148.

* Det förekommer missuppfattningar och felaktiga myter även bland sådana som egentligen är sympatiskt inställda till Trotskij och hans politik. Påståendet att Trotskij uttalat sig för en allians med Stalin mot Bucharin är ett exempel på detta. Det hela härrör från Isaac Deutscher (*Den avväpnade profeten*) som anför det utan någon som helst källhänvisning. I sin Trotskij-biografi påpekar Pierre Broué detta (s. 549-50) och visar utförligt att ett sådant uttalande stred mot Trotskijs hela inriktning som gick ut på att stödja ”alla åtgärder, som han bedömde som positiva, oavsett varifrån de kom – men aldrig att ’stödja’ Bucharin eller Stalin, högern eller centern, eller att bilda något ’block’, som skulle ha gjort honom och oppositionen till alibi för att strypa demokratin och följaktligen partiet själv...”. - öa.

rutt, och den försvann ur historien på ett sorgligt oansenligt sätt. En sådan bedömning är dubbelt kortsiktig: den inser inte kampens innebörd, som inte upphörde i och med att den organiserade oppositionen i Sovjetunionen krossades och förtrycktes, och den tar inte hänsyn till frågans internationella dimension. Jag ska återkomma till frågan om ”socialism i ett land”. För tillfället bör vi bara lägga märke till hur lättsinnigt och flyktigt Stephen Cohen fördömer och hånar trotskismens (och inte bara trotskismens) hela revolutionärt internationella strategi, instängd innanför Rysslands gränser: för Cohen var det bara ”programmatisk eskapism” (sid 72).

Jag ska återkomma även till den punkten. Enligt Stephen Cohens beskrivning verkar ”bucharinismen” faktiskt ha utgjort en samhällelig och politisk kraft, som strax innan den besegrades var helt överlägsen den trotskistiska och halvtrotskyistiska vänstern. Men trots sin isolering och trots att vissa av dess idéer var orealistiska, lyckades trotskismen överleva som en utmanare till stalinismen, som ständigt besegrades men hela tiden kom tillbaka, medan bucharinismen – trots sina dussintals ledare, hundratals höga tjänstemän, tusentals medlemmar, och tiotusentals sympatisörer – föll samman nästan utan strid. Var det en ren slump? Hursomhelst går det inte att bedöma en historisk strömningsstyrka eller svaghet bara vid en viss tidpunkt, och även om det är sant att bucharinismen och ”högerkommunismen” alltför länge har förbisetts, så borde inte ”återupprättandet” av den leda till att man gör ett motsvarande misstag, och fördömer vänstern med kortsiktiga argument på det sätt som Cohen inte har lyckats undvika.

///

Vad var ”bucharinismens” innebörd och betydelse, som är det viktigaste temat i Cohens bok? Som sammanhängande teori uppstod och utvecklades den i nära relation till uppkomsten och utvecklingen av den Nya ekonomiska politiken (NEP). NEP utgjorde bucharinismens grund och den var dess ideologi. Och bucharinismens relativa politiska och samhälleliga styrka var i huvudsak en återspeglning av den relativa stabilitet som detta system uppnådde på 1920-talet, och som Cohen beskriver med en sympati som nästan blir övertygande.

NEP var ursprungligen tänkt som en reträtt på grund av en högst tillfällig kris. Men tack vare sin egen dynamik grävde den ner sig och utvecklade en styrka och befäste sig som ett till synes stabilt system. Om vi ska tro på Cohen så kan NEP dessutom betraktas som en modell för socialistisk utveckling och till och med en sorts civilisation – som ”ett slags 'gyllene era för det marxistiska tänkandet i Sovjetunionen” (sid 308).

Den klassiska bilden av NEP, och vilken verkar berättiga stalinismen, är bilden av en period där revolutionen hade besegrats och Ryssland genomgick en sorts kapitalistisk utveckling: industrin återhämtade sig men stagnerade, arbetslöshet och sociala olikheter ökade, och kulakerna och ”nep-männen” blev allt mäktigare, och hotade till sist allt som oktober 1917 hade uppnått. Stephen Cohen ger många exempel som förändrar denna traditionella bild. Det är inget fel på bildens detaljer: men han visar att NEP-Ryssland också var något annat.

”Allt är 'fredligt'; det förekommer inga resningar, inga kontrarevolutionära handlingar, inga sammansvärjningar i landet” (sid 233). Cohen verkar anamma denna beskrivning av ett land i fred som Bucharin gjorde 1926. Sovjetsamhället hade återhämtat sig från inbördeskrigets fasor och ödeläggelse och höll på att slicka sina sår, byggde upp sig på nytt och uppvisade ett framåtskridande som det kunde uppnå tack vare en ”rimlig” sorts kommunism. Arbetarklassens levnadsstandard ökade till 10% över förkrigsnivån. Dessutom fanns de många fördelar som en progressiv social lagstiftning gav. Bönderna åtnjöt fördelarna av en revolution bland vars viktigaste erövringar fanns genomförandet av en jordreform. Sovjetstatens ledning höll med viss framgång på att lägga grunden

till en ”blandekonomi”, där den offentliga sektorn hade en ”dominerade ställning” i produktionsapparaten i samarbete med en blomstrande privat sektor. Trots att staten utåt sett såg ut att ha koncentrerat all makt, visade den sig dessutom vara mer flexibel till sin struktur. Utan tvekan behöll kommunistpartiet monopolet juridiskt. Men i den konkreta verkligheten verkar partiet ha valt att inta en tillbakadragen roll, eller åtminstone ha nöjt sig med att ha en förhållandevis diskret ”närvaro”, i synnerhet på landsbygden. Således var bara 13% av de lokala sovjetmedlemmar medlemmar i partiet. Fackföreningarna åtnjöt fortfarande ett visst mått av självstyre. Och även om de tidigare socialistiska partierna – socialistrevolutionärerna och mensjevikerna – hade raderats bort från den politiska kartan, så var många av deras tidigare medlemmar fortfarande närvarande och mycket aktiva bland mellan- och de högsta kadrerna i de ryska ekonomiska institutionerna, och i en del fall till och med i pressen.

Slutligen och kanske viktigast erbjuder Sovjetunionen mot slutet av 1920-talet bilden av ett samhälle som ”i ekonomiskt, intellektuellt och kulturellt avseende... [hade blivit] relativt pluralistiskt” (sid 149). Den politiska debatten var fortfarande livlig i partiet, även om den genomfördes med varsamhet, och Bucharins och Preobrazjenskij's i grunden oförenliga teser kunde ställas mot varandra. Men ännu mer anmärkningsvärt är att det fanns en imponerande mångfald och rikedom på det kulturella området. Inom alla intellektuella vetenskapsgrenar, på det vetenskapliga området och inom konsten (speciellt inom konsten) var ”NEP-kulturen på samma sätt som Weimarkulturen... ett betydande kapitel i 1900-talets kulturella historia, ett som skapades lysande, dog tragiskt men efterlämnade ett bestående inflytande” (sid 309).

Det går inte att bedöma bucharinismen skilt från NEP. Bucharin – som under hela denna period var den kommunistiska ortodoxins främsta talesman – gjorde sig till förespråkare för den, försvarade dess framsteg och siktade till att utveckla dess möjligheter. Från en situation av relativ samhällsfred härledde han en teori om social fred och harmoni. Bolsjeviker behövde bygga upp den samhällsstruktur som hade slitits sönder av revolutionens kirurgi, och få den att växa gradvis, organiskt och därmed långsamt (Bucharins berömda ”snigeltakt”). Om Sovjetunionen skyddades från ytterligare utbrott av terror, från klasskampens hårdare yttringar som därefter skulle begränsas till fredlig konkurrens, och beskyddades från statliga ekonomiska intrång – ty enligt Bucharins uppfattning var förstatliganden oskiljaktiga från diktatur – så skulle landet ge upphov till det som senare skulle kallas ”socialism med ett mänskligt ansikte”. Samtidigt som kommunistpartiet hade monopol över den politiska makten, så skulle det i huvudsak ägna sig åt skolning. Genom att använda övertalning istället för tvång skulle det skapa ett klimat som skulle gynna massornas kulturella och politiska utveckling.

Men ett sådant framtidsperspektiv var meningslöst om man inte kunde vidmakthålla och stärka vänskapliga förhållanden mellan stad och land. I sina sista skrifter hade Lenin betonat behovet av ett förbund mellan arbetarklassen och bönderna. Bucharin gjorde det till en grundläggande politisk princip, nästan ett tvingande krav eller trosartikel. Vidare (och helt logiskt) satte han sig för att återupprätta bönderna i marxisternas ögon och försvara deras rättigheter. Utan att speciellt bekymra sig om skillnaderna och intressemotsättningarna mellan böndernas olika skikt, framställde han dem som en av två ”arbetande klasser”. Följaktligen måste man korrigera marxismens traditionellt bondefientliga inställning, och vars fördärliga arv hade anammats av bolsjevismen. Han varnade kommunisterna för deras benägenhet att ”spotta på muzjiken” (sid 106). ”Bemöt bonden inte med 'avsky och förakt' utan 'med verklig kärlek', uppmanade han” (sid 197). En sådan inställning var än mer berättigad eftersom bönderna, enligt Bucharin, inte bara utgjorde en samhällelig befrielsekraft i Ryssland, utan även på ett internationellt plan. Bucharin förebådade på sätt och vis, och paradoxalt, en sida hos maoismen. ”Om förhållandena undersöks på en universellt historisk nivå, kan man säga att de stora industristaterna är världsekonomin *städer* och kolonierna och halvkolonierna dess *lands-*

bygd", och han uppmanade till "en bred enhetsfront mellan det revolutionära proletariatet i världens 'städer' och bönderna på världens 'landsbygd'" (sid 174), ett förbund som skulle kulminera i "proletär revolution och bondekrig" (sid 197).

Oavsett vad man tycker om detta framtidsperspektiv, så innebar Bucharins uppfattning att det brådskade att hitta en grund för en överenskommelse mellan arbetarna och bönderna. NEP hade lagt grundvalarna till detta, och de måste bevaras nästan till varje pris: i synnerhet på bekostnad av industrialiseringen. Den "bolsjevikiska högern" förnekade inte behovet av en industrialisering, men sköt i praktiken upp den genom att underordna den under ett oeftergivligt villkor, nämligen att den måste vila på och stödas av böndernas ökande välstånd. Mellanbönderna och till och med kulakerna uppmanades att "berika sig", och en av de viktigaste investeringskällorna sades vara varuekonomins utveckling på landsbygden – som dessutom direkt skulle inriktas på den *lätta* industrin. I motsats till vänsterns ständiga fördömande av den samhällseliga fara som kulakerna utgjorde, försökte Bucharin istället tona ned dess betydelse. De lugnande försäkringar Bucharin gav i detta avseende var visserligen lättsinniga och orealistiska, men hans varning till partiet var åtminstone i en mening anmärkningsvärt klok och förutseende. Man måste upprätthålla en absolut skillnad mellan den kapitalistiska och socialistiska industrialiseringen. "Kapitalismen orsakade jordbrukets förnedring. Den socialistiska industrialiseringen är ingen parasitär process i förhållande till landsbygden... utan metoden för dess största *omvandling och upphöjelse*" (sid 199).

Det är uppenbart att det hade varit en stor fördel för Sovjetunionen om det hade kunnat undvika den slags kollektivisering och industrialisering som de stalinistiska terrormetoderna påtvingade det. Men bar NEP, vars ideologiska uttryck Bucharin var, på utvecklings- och tillväxtmöjligheter som stalinismen krossade? Trots all förkärlek för sin hjälte verkar inte ens Bucharins levnadstecknare tro det. Utvecklingen undergrävdes av alltför många motsättningar, det fanns alltför många hinder i vägen, och alltför många frågor återstod att lösa för koalitionen mellan Stalin och Bucharin. Det viktigaste av dessa avgörande problem var frågan om relationerna mellan stad och land, som visade sig i den kroniska "saxkrisen", och som blev akut under matbristen 1927 och 1928. Sedan hade man Sovjetunionens behov att inte bara få igång den avstannade ekonomisk apparaten, utan också lägga grunden till en brådskande ekonomisk utveckling, speciellt inom industrin. Till detta måste man lägga jordbruksproduktionens underutveckling, och behovet att hitta resurser som kunde understödja avsevärda investeringar. Slutligen hade man den internationella situationen som gjorde Sovjetrysslands isolering farofyllt och hotade henne med krig, så att det var helt nödvändigt att hinna ikapp väst. Bucharins recept för det sovjetiska samhället motsvarade inte de tvingande krav som detta medförde.

Det är sant att bucharinismen fick ny vind i seglen på ruinerna av NEP. Efter 1930 hade Bucharin skaffat sig en ny position i statsapparaten, och han försökte med viss framgång övertyga de sovjetiska ledarna om behovet av vetenskapliga metoder, och mer allmänt av att visa försiktighet och återhållsamhet. Men med Stalins hjälp tog detta nya försök att återuppliva en "förnuftig" sorts kommunism slut i ett tragiskt nederlag, som miljontals människor, inklusive Bucharin själv, betalade med sina liv. Det var bucharinismens andra död.

Men dog bucharinismen med Bucharin? Har inte istället denna sovjetiska variant av gammaldags possibilism⁵ överlevt personen som inspirerade den? Och är nu, när stalinismens fruktansvärda parentes är slut, inte Sovjetunionen och Östeuropa platser där den kan genomföras i praktiken? Kan med andra ord inte bucharinismens realism och anspråkslöshet än en gång visa sig vara överlägsen den otåliga, romantiska och fåfänga trotskismen? Stephen Cohen verkar övertygad om att så är

---

5 "Possibilism" kallades en ytterst moderat strömning inom den franska socialistiska rörelsen i slutet av 1880-talet. Övers anmärkning.

fallet. För honom är det nära att vår tids ”kommunistiska reformivrare” omfattar bucharinismens viktigaste uppfattningar. I hans ögon är de gynnsamt inställda till den ”socialistiska humanism” som Bucharin en gång förkunnade (sid 408). Mer exakt anser han att den ”antistalinistiska reformismen”, som den har uttryckts eller fortfarande uttrycks i Jugoslavien, Ungern, Polen och Tjeckoslovakien, har tagit över Bucharins teorier om ”marknadssocialism, balanserad ekonomisk planering och tillväxt, evolutionär utveckling, samhällsfred, en blandad jordbrukssektor och tolerans för en social och kulturell pluralism inom ramen för enpartistaten” (sid 432). I Sovjetunionen själv ”[förkastade] Chrusjtjevledningen... Stalins klasskampstes och antog en variant av Bucharins åsikt att det sovjetiska samhället skulle utvecklas fredligt och 'växa in i' kommunismen. Reformistiska planerare och ekonomer började upprepa Bucharins berömda varningar om vetenskaplig planering, proportionerlig utveckling, nyttan av marknaden och samhällelig konsumtion” (sid 433). Och Stephen Cohen avslutar sin bok med dessa ord: ”Bucharins synsätt och det NEP-präglade system han försvarade var den sanna bilden av den kommunistiska framtiden – alternativet till stalinism efter Stalin” (sid 434).

IV

Bucharinism eller stalinism? Är det alltså detta val som kommunismen står inför, både förr och nu. Genom att på detta sätt avsluta sin i detalj genomarbetade studie, ger Stephen Cohen uttryck för en anmärkningsvärd och värdefull fantasiförmåga. Hans betraktelsesätt är fruktbart, nyskapande, berättigat och mycket intressant. Det enda han saknar, men det är viktigt, är förmågan att övertyga. Och trots den talang han uppvisar slutar därför hans försök att återupprätta Bucharin och bucharinismen i ett misslyckande.

Misslyckandet beror först och främst att bucharinismen historiskt och politiskt är knuten till stalinismen, och dessa band knyter än idag ”post-bucharinismen” till post-stalinismen. Påståendet att man kan välja mellan ”stalinism eller bucharinism?” skulle ha stått sig mycket bättre om historien hade visat att dessa två strömningar i grunden var antagonistiska, och gårdagens eller dagens bucharinister skulle ha haft det mycket lättare att bevisa sin opposition mot stalinismen om de verkligen hade kämpat mot den. Jag tvekar att tala illa om personer som led under stalinismen, men kan man förneka att bucharinisterna, även om de verkligen föll offer för stalinismen på 1920- och 1930-talet, egentligen aldrig var motståndare till den? Än mer: ibland var de till och med ofrivilliga medbrottslingar till den stalinism som till sist krossade dem.

Det gällde under NEP-perioden, då Bucharins vänner delade makten med Stalin. Under partiledningens kamp mot vänsterminoriteten var det ibland Bucharin som vidtog de mest tveksamma åtgärderna, och ibland var han mer stalinistisk än Stalin. Dessa åtgärder blev prejudikat och hjälpte till att avlägsna de sista rester av demokrati som fortfarande överlevde inom den bolsjevikiska organisationen. Det var Bucharin som i november 1926 uppmanade vänsteroppositionen: ”kom inför partiet med sänkt huvud och säg: förlåt oss att vi har syndat mot leninismens anda och bokstav och själva dess väsen” (sid 274). Det var också han som några månader före Stalin på hösten 1927 sa angående de principer som samma opposition försvarade: ”det finns ingen plats i vårt parti för folk med sådana åsikter” (sid 301). Förvisso måste Bucharin ha övervunnit mycket motvilja innan han förmådde sig att säga det. Trots att han delade ett visst ansvar för det byråkratiska tyranniets uppkomst, utveckling och seger, så väckte det tvivel i honom, det fyllde honom med bestörtning och gjorde honom ibland skräckslagen. Stephen Cohen nämner den händelse då Bucharin, efter att Trotskij i slutet av 1925 hade brännmärkt hans ökande diktatoriska tendenser (”han har börjat få smak för det”), några dagar senare i ett brev till honom skrev: ”denna 'smak' får mig att darra från huvud till fot” (sid 272). Utan tvekan: men när den bucharinistiska högern och det stalinistiska ledarskapet 1929 förenade sig under den

avgörande kampen, var Bucharin ändå, som hans levnadstecknare beskriver det, ”fånge” i ”det inre tillståndet i partiet”, ty ”till skillnad från Trotskij” hade han ”stött utvecklingen av det” (sid 366).

Utan tvekan bidrog denna omständighet till bucharinismens nederlag. Bucharinismen hade verkat mycket starkare än den bolsjevikiska vänstern, men till skillnad från den senare böjde den på nacken utan att ens försöka kämpa mot. 1928 gjorde Bucharin allt för att få partiledningen att framstå som enad, trots att hans och Stalins uppfattningar hade blivit oförsonliga. Istället för att förkunna dessa motsättningar offentligt försökte han dölja dem bakom tvetydiga resolutioner, och gick till och med så långt som att säga att ”högeravvikelsen... nu [utgör] huvudfaran' inom Komintern” (sid 333). När denna inställning blev ohållbar lät Bucharin och hans mycket talrika och inflytelserika vänner sina motståndare besegra dem med lätthet. Så Stephen Cohen säger med rätta, att även om Bucharin åtnjöt ”nationens sympati”, så låg ”hans tragedi och svåra politiska dilemma... i att han inte ville vädja till denna folkliga stämning” (sid 365). Tvärtom: under sina försagda försök att gå emot de stalinistiska härskarna säger Cohen att bucharinisterna ”sammanträffade... bearbetade... och bekämpade Stalins *apparatjiki* med sina egna apparatmetoder” (sid 324). Även innan sitt slutgiltiga nederlag slog Bucharin in på den ödesdigra vägen att bekänna och ta tillbaka. I november 1929 publicerade han ett brev där han, tillsammans med Rykov och Tomskij, erkände sina ”misstag”, och tillade att ”[vi] kommer ... att föra en beslutsam kamp mot alla avvikelser från partiets generallinje och framför allt mot högeravvikelsen” (sid 377). Som Cohen anmärker var det ”politisk kapitulation och slutet på den bucharinistiska oppositionen” (ibid).

Under de sista åren av sitt liv försökte Bucharin bromsa den alltmer terroristiska regimen utveckling, eller korrigera dess inriktning, inifrån – som chefredaktör för *Izvestija* till exempel, och i Vetenskapsakademien och under utarbetandet av 1936 års konstitution. Detta arbete kanske var förnuftigt. Det faktum att det fanns motstånd mot Stalin även inom den utrensade ”apparaten” visar att tragedin inte var helt fullbordad och att dess författare ännu kunde få ett lyckligt slut. Bland dessa befann sig Bucharin, och han fick betala priset för sin politik. Han ville mildra regimen genom att använda sådana lindriga metoder som den fortfarande tolererade. På så sätt växte det fram en ”aesopisk” stil⁶ som skulle få en lysande framtid inom den kommunistiska rörelsen, och som Cohen på ett lysande sätt definierar som de ”maskerade polemikernas språk, allegoriska symboler, metaforiska anspelningar, kodord, betydelsefulla framhävanden och utelämnanden, liksom också bruket att läsa mellan raderna” (sid 404). Eftersom Bucharin bara kunde använda detta språkbruk inför de redan invigda, kunde han heller inte undvika dåtidens övriga tvång, såsom Stalinkulten och andra ”ceremonier” som han ”inte [kunde] undslippa” - ”förfalskningen av partihistorien, nedsvärningen av oppositionella åsikter och förvrängningen av stora händelser som kollektiveringen” (sid 403).

Man kan inte annat än beundra Bucharins skicklighet, ståndaktighet och mod, som i 1930-talets stalinistiska Ryssland trots allt lyckade få fram ett meddelande, som med tanke på den tidens villkor nästan är surrealistiskt, och där han mot byråkraternas övermod, dogmatikernas mörkläggning, och bödlarnas blodiga brutalitet förkunnade sin tro på den ”socialistiska humanismen” och ”klassiska marxismen”. Man måste också beundra hans desperata ansträngningar att under sin rättegång gå emot det ”åklagarens huvudanförande” som hölls av den motbjudande Vysjinskij. Men i vår bedömning kan vi inte stanna vid denna beundrande medkänsla. Vi måste bestämma oss för var bucharinismen står politiskt. För det första i förhållande till stalinismen, där den enligt Cohen var och är en antites. Eftersom bucharinismen inte ens försökte ställa sig i vägen för stalinismen, så kan den historiskt och politiskt inte tjäna som en värdig motståndare till den senare, trots att det finns många och viktiga skillnader och oförenligheter mellan dessa två strömningar. Den kompromissade hela

6 **Aesopisk** – att använda tvetydiga ord och liknelser, i synnerhet för att undvika politisk censur. Övers anmärkning.

tiden med stalinismen, och avsåg sig därmed förmågan att mobilisera de marxister som försökte förändra den ryska revolutionens inriktning kring en bestämd och sammanhängande strategi.

I detta avseende är en jämförelse med trotskismen avslöjande. Men som Stephen Cohen låter förstå kan inte den enda måttstocken för en sådan jämförelse vara direkta framgångar – än mer som bucharinismen, som var så intresserad av att vara realistisk, inte kan skryta med större genomslagskraft än vänstern. Bucharinismens påstådda överlägsenhet grundas på en förutsättning som ingen har bevisat har med saken att göra, nämligen hur giltig de nuvarande östeuropeiska härskande regimernas ”antistalinistiska reformism” är, och vilket förhållande de har till bucharinismen. Men detta släktskapsförhållande är alltför osäkert, och begränsningarna för denna reformism är alltför välkända, det konservativa motståndet alltför starkt, och det arv de fortfarande accepterar alltför präglad av stalinism, för att denna reformism ska kunna framställas som ett trovärdigt, och därför antistalinistiskt sätt att bygga socialismen.

Otvivelaktigt har trotskismen – både i sin organisatoriska form och i bredare ideologiska omfattning – begått misstag under sin *kamp* mot stalinismen. Men den existerar fortfarande historiskt och har präglad marxismen, ty till skillnad från bucharinismen har den *kämpat*, och den har inte gjort kompromisser till en princip och kapitulation till en vana. Den har inte lyckats upprätta proletär demokrati, men den har åtminstone i alla väder fortsatt att hävda att det inte kan bli någon socialism utan den. Den har försvarat internationalismen på ett principiellt plan, utan att behöva genomgå de politiska restriktionernas hårda prövningar. Men det var viktigt att internationalismen bevarades som en av den marxistiska teorins och praktikens grundstenar. Och slutligen, inför stalinismens brott och bucharinismens tystnad, som först var en till hälften delaktig och sedan en till hälften bifallande part som slutligen krossades fullständigt, så var det avgörande att den marxistiska kritiken och socialismen – försvagad men fortfarande levande – försvarades av medlemmarna i vänsterminoriteten, som utan att kunna skörda några framgångar upprätthöll kampen och under en av socialismens sorgligaste perioder bevarade dess revolutionära och frigörande attraktionskraft. Deras seger var *inte bara* moralisk, utan också politisk. Ty utan den skulle den dogmatiska och förfallna marxismen ha stått oemotsagd och kunnat genomdriva ett obesträtt och gravliknande herravälde.

V

Bucharinismens meriter och arv kan inte bara fastställas med hänvisning till stalinismen. Analysen måste gå djupare än så. Som Stephen Cohen uppmanar oss, så måste vi överväga om den var en möjlig utvecklingsväg för den socialistiska revolutionen: det vill säga konkret den ryska revolutionen. I synnerhet gör Bucharins levnadstecknare honom till leninismens rättmätiga arvtagare, eller mer exakt en speciell sorts leninism, den sista perioden, de sista månaderna av Lenins aktiva liv, då segraren från oktober utsatte sin politik för en plågsam omprövning, och som det verkar blev förkämpe för ”en speciell sorts kommunism”, dämpad, realistisk, måttfull. Eller för att använda Cohens egna ord: ”Lenin [rehabiliterade] begreppet reformism” och ”förklarade innebörden av denna reformpolitik ända fram till sin död” (sid 157). Om vi ska tro Cohen så var han kort sagt en tidig bucharinist, ty ”som Lenin [min kursivering – ML] hade således Bucharin kommit att se i NEP den riktiga ramen för bolsjevikernas ekonomiska politik och förutsättningarna för en samhällelig jämvikt i vilken landet kunde gå mot socialism” (sid 171). Det är sant att Lenin i ett tal i november 1922 (inför Kominterns fjärde kongress) förkunnade att ”socialismen inte längre är en fråga för den avlägsna framtiden”, och tillade att ”NEP-Ryssland inom några få år... kommer att bli det socialistiska Ryssland”.⁷ Detta sägs sammanfatta innebörden i Lenins ”testamente”, som vi återfinner det i

⁷ Lenin, *Collected Works*, bd 33, s 443. [Talet hölls inför Moskvasovjeten och inte Komintern som Liebman skriver – öa].

hans välkända sista artiklar, i synnerhet ”Om Kooperationen” och ”Hellre mindre men bättre”.

Denna föregångare till en hittills ännu inte formulerad bucharinism påstås få sitt uttryck i Lenins enträgna råd på dödsbädden till sina anhängare, i synnerhet i frågan om bönderna. Förkunnade han inte i sina absolut sista skrifter: ”I vår sovjetrepublik är det sociala systemet naturligtvis grundat på samarbete mellan två klasser: arbetarna och bönderna”, och att det var avgörande att ”försöka att bygga upp en stat, i vilken arbetarna behåller sin ledning av bönderna och böndernas förtroende”?⁸ Han utfärdade också sin sista varning: ”Vårt parti stöder sig på två klasser, och därför skulle dess stabilitet rubbas och dess sammanbrott vara oundvikligt om dessa klasser inte kunde komma överens.”⁹ Kan vi inte här se ett första utkast till det klingande försvar för en försiktig och måttfull politik gentemot bönderna som Bucharin blev berömd för? I synnerhet som Lenin i den sista artikel han skrev, kompletterade denna varning med ytterligare råd: ”I kulturfrågor är jäkt och gåpåaranda det skadligaste som finns...I frågan om statsapparaten bör vi alltså av de föregående erfarenheterna dra slutsatsen att det är bäst att ta det litet lugnare.” Och han drog slutsatsen: ”Det är dags att komma till besinning.”¹⁰ Det är förståeligt att Bucharin ofta hänvisade till dessa stycken när han puffade för sin ”gradualism” och ”possibilism”.

Men det finns goda skäl att behandla Lenins sista skrifter med en stor nypa salt. Stephen Cohen medger själv det, ty även om han hittar stöd i dem för tesen om en ”reformistisk leninism”, så påpekar han att dessa skrifter var ”tvetydiga” (sid 158). Och hur kan han framställa Lenin som en övertygad ”NEP-ist” i samma betydelse som Bucharin, när han själv nämner att Lenin, tillsammans med Trotskij, under Kominterns kongress i november 1922 talade om NEP:s ”taktiska” karaktär (sid 171)?

Det finns i själva verket en viss risk i att peka ut slutet på Lenins levnadsbana som en speciell leninistisk modell. Ett sådant sätt att närma sig frågan är schematiskt, och bortser från frågans invecklade beskaffenhet. Om det verkligen existerade en modell för en ”reformistisk leninism”, så kan man ställa flera andra modeller mot den: den ”vänsteristiska leninismen” 1917, den ”auktoritära leninismen” i *Vad bör göras?*, den ”frihetliga leninismen” i *Stat och revolution*. Och till dessa kan man lägga en ”nationalistisk” eller åtminstone ”nationell” leninism, som var en naturlig följd av den ”reformistiska leninismen” - en sort som Stephen Cohen dessutom uppvisar en viss svaghet för. Enligt hans uppfattning ”antydde” Lenin i sina sista artiklar ”möjligheten av socialism i ett isolerat Sovjetryssland... Hans sista direktiv till partiet föreföll varken internationalistiska eller radikala” (sid 162-63). Den amerikanska historikern går ännu längre – han nöjer sig inte att med att hävda att ”Lenins artiklar 1922-23” bär ”faderskapet” till ”socialism i ett land”, utan påstår också att ”logiken” bakom denna teori hade ett ännu mer avlägset ursprung: den kan, säger han, spåras tillbaka ”till oktoberkuppen” själv (sid 216).

Detta är en viktig fråga som vi måste dröja vid, ty den klargör delar av Bucharins metod lika mycket som hans levnadstecknares. Det är välbekant att Stalin nämnde tanken på ”socialism i ett land” för första gången i december 1924. Bucharin anslöt sig till denna uppfattning lika mycket som Stalin, och han försökte rättfärdiga den med bevis som var mer nyskapande än övertygande. Han medgav givetvis att det sovjetiska proletariatet var dåligt förberedd för att genomföra en så svår uppgift, och i detta avseende var han noga med att inte måla situationen i alltför ljusa färger. Icke desto mindre hävdade han att hjälp från en revolution i väst inte på något avgörande sätt skulle kunna förändra situationen. Ty enligt Bucharin var arbetarklassen i Europa inte bättre förberedd för denna uppgift än det arbetande folket i Ryssland. Borgarklassen hade kunnat utvecklat sin ekonomiska och ideolo-

8 Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd 10, s 550 och s 565.

9 *Ibid*, bd 10, s 516.

10 *Ibid*, bd 10, s 551-52.

giska styrka medan den fortfarande befann sig inom det feodala samhällets ramar, men proletariatet hade inte motsvarande möjligheter för att kunna mogna i det kapitalistiska samhället. Proletariatet kunde bara krossa den borgerliga regimen, och skulle inte kunna lära sig det svåra organisatoriska arbetet förrän det hade gripit makten politiskt. Detta argument – som utan tvekan innehåller en hel del rationalisering, och inte tar hänsyn till de långvariga erfarenheter som arbetarklassen i väst har skaffat sig när det gäller självständig demokratisk förvaltning – innebar att strategier som grundade sig på att ”internationalisera” revolutionen var fåfänga. Och Bucharins optimistiska bedömning av de ryska böndernas progressiva tendenser gjorde resten: det var i Ryssland man, oberoende av världsrevolutionens upp- och nedgångar, höll på att bygga en speciell sorts socialism. Men Bucharin medgav att den ”ryska socialismen... i jämförelse med andra [kommer] att se asiatisk ut”, och att landets underutvecklade tillstånd ”kommer att ta sig uttryck i efterblivna former hos vår socialism” (sid 173). På så sätt avslutade han den bolsjevikiska internationalismens ”parentes”. Och hans levnadstecknare intar faktiskt samma ståndpunkt: i hans långa studie av Sovjetryssland på 1920- och 1930-talet har de internationella politiska frågorna en ytterst blygsam plats. Det är uppenbart, att Stephen Cohen bara betraktar världsrevolutionen som en illusion, eller snarare något som han föraktfullt kallar ”programmatisk eskapism” (sid 72). Han förklarar att ”[d]et revolutionära kriget blev en officiell beståndsdel i det bolsjevikiska tänkandet 1917 till stor del beroende på att det ersatte det frånvarande programmet för social förändring och ekonomisk utveckling” (sid 73).

Detta påstående stämmer inte med den historiska sanningen. Förvisso hade bolsjevikerna 1917 varken ett exakt program för offensiv strategi eller för samhällsbygge. Men det betyder ingalunda att deras världsrevolutionära strategi bara hade till syfte att dölja denna brist genom att så att säga ”fly framåt” mot utlandet. Internationalismen var en väsentlig del av marxismen, och även om Trotskij (och Parvus) hade gett den sitt mest extrema uttryck, så var den internationalistiska delen av deras teori om den permanenta revolutionen fast rotad i den klassiska marxismen. För Lenin var det i alla fall ingen tvekan om att det fanns band mellan den ryska revolutionen och världsrevolutionen, och att den ryska revolutionen bara utgjorde en del av världsrevolutionen. Detta nära band mellan den strategi som tillämpades i Ryssland och den strategi som Lenin tänkte sig i världsskala, stod han fast vid under de mest allvarliga och avgörande ögonblicken 1917 – när han återvände till Ryssland i april, under de avgörande veckor då han drev ett motsträvigt bolsjevikparti framåt mot upprorets eldprov, och under själva segern i oktober. Och det dominerade Sovjetunionens politik under hela den leninistiska perioden. I november 1917 förklarade till exempel Lenin inför bondesovjeternas allryska kongress (som definitivt inte var särskilt benägen att ta allt han sa för sant) att ett ”fullständigt genomförande” av den jordlag som de nya makthavarna hade förkunnat var beroende av ”ett nära förbund mellan de arbetande och utsugna bönderna och arbetarklassen, proletariatet, i alla utvecklade länder.”¹¹ I december 1918 slog han åter fast, inför en publik som utan tvivel var lika ovillig att höra detta, och följaktligen utan skuggan av demagogi (han talade inför jorddepartementens, fattigbondekommittéernas och byarnas första allryska kongress) att framstegen för nationaliseringarna på landsbygden var knuten till världsrevolutionens framsteg.¹² Och när den ekonomiska krisen efter inbördeskrigets slut ledde till en omvälvning i sovjetregeringens *inhemska* politik och en reträtt till NEP, så sa Lenin att ”våra största svårigheter” berodde ”på det faktum att de västeuropeiska kapitalisterna lyckades få slut på kriget och avvärja revolutionen.”¹³ Hur kan man med tanke på allt detta spåra ursprunget till ideologin om ”socialism i ett land” till oktober 1917?

Den tes som Cohen försvarar försvagas ytterligare av omständigheten att Lenin ofta uttryckte sin övertygelse att man för socialismens sak skulle kunna offra sovjetmakten i Ryssland till världsrevo-

11 Lenin, *Valda verk i 3 band*, bd 2, s 428.

12 Lenin, *Collected Works*, bd 28, s 342-48.

13 *Ibid*, bd 32, s 113.

lutionens förmån. Bland många andra uttalanden kan vi hitta bevis för detta i ett *privat* brev som Lenin skrev till Sverdlov och Trotskij. Det gör detta bevis än mer avgörande, eftersom innehållet i brevet inte påverkades av propagandamotiv eller vältalighet. 1 oktober 1918 förkunnade Sovjetrysslands ledare: ”Vi är alla beredda att dö för att hjälpa de tyska arbetarna att främja den revolution som har inletts i Tyskland.”¹⁴

Behövs det ännu fler bevis? Finns det ens en antydning om ”programmatisk eskapism” i de oräkneliga uttalanden där Lenin framställer världsrevolutionens behov som nyckeln till sitt partis strategi?

I november 1920 sa han till exempel fortfarande: ”när vi började arbeta för vår sak räknade vi utslutande med världsrevolutionen.”¹⁵ Och återigen, i juli 1921: ”När vi påbörjade den *internationella* revolutionen [min kursivering M L] gjorde vi inte det därför att vi var övertygade om att vi kunde föregripa dess utveckling, utan därför att ett antal omständigheter tvingade oss att inleda den. Vi tänkte: antingen kommer den internationella revolutionen till vår hjälp, och i så fall skulle vår seger vara fullständigt säker, eller så skulle vi utföra vårt blygsamma revolutionära arbete i övertygelsen att vi även i händelse av nederlag skulle ha tjänat revolutionens sak och att våra erfarenheter skulle vara till nytta för andra revolutioner. För oss var det självklart, att utan stöd från den internationella världsrevolutionen var den proletära revolutionens seger omöjlig. Före, och till och med efter, revolutionen ansåg vi, att *antingen bryter revolutionen omedelbart ut i de andra länderna, eller åtminstone mycket snabbt, eller så går vi under*” [min kursivering ML].¹⁶

Detta var helt enkelt en upprepning av en övertygelse som Lenin hade givit uttryck för i mars 1918, vid tiden för Brest-Litovsk, till och med när han i strid med ”vänsterkommunisterna” kämpade för att försvara det man hade uppnått: ”Men i varje fall och under alla eventualiteter kommer vi att gå under om inte den tyska revolutionen kommer.”¹⁷

Men för Cohen finns naturligtvis den ”slutliga” Lenin, de sista artiklarnas Lenin, en desillusionerad, reformistisk och *nationell* Lenin, som skrev att ”en enkel tillväxt av kooperationen... för oss [är] liktydig med en tillväxt av socialismen” (citeras av Cohen på sid 162). Denna tillväxt av kooperativen i Sovjetryssland förväntades verkligen leda till ytterst viktiga resultat: ”ett system av civiliserade kooperatörer [är] socialismens system” (citeras av Cohen på sid 162).¹⁸ Och tänkte inte Lenin sig i sin pamflett *Om naturaskatten*, som gavs ut på våren 1921, att en elektrifiering av landsbygden skulle göra det möjligt med en ”direkt övergång” från ”halvbarbari” till ett socialistiskt samhälle?¹⁹

Det går alltså att ställa stycke mot stycke från Lenins verk, och jämföra dem på ett låtsasmatematiskt sätt. Oavsett metodens brister så skulle den visa att Lenin nästan alltid påpekade att socialismen inte skulle kunna segra ”definitivt” eller ”varaktigt” eller ”fullständigt” i ett enda land, och i synnerhet inte i ett land som Ryssland. Den skulle också visa att hela hans strategi syftade till att vinna tid medan man väntade på att världsrevolutionen skulle komma – att ”hålla ut” som han många gånger uttryckte det i sina tal. Även i sin sista artikel, ”Hellre mindre men bättre” som Cohen använder flitigt för att underbygga sin tes om att en nationell leninism skulle ha förebådat en nationell bucharinism, ställer Lenin denna fråga: ”skall vi... kunna hålla ut tills de västeuropeiska kapitalistiska länderna slutför sin utveckling till socialism?”²⁰

Även om Lenins sista artikel *verkligen* visade en medvetenhet om nya strategiska behov, så kan man

14 *Ibid*, bd 35, s 364.

15 *Ibid*, bd 31, s 397.

16 *Ibid*, bd 32, s 379-80.

17 Lenin, *Valda verk i 3 band*, bd 2, s 511.

18 Här citerat ur *Valda verk i 10 band*, bd 10, s 540 och 538.

19 *Ibid*, bd 10, s 335.

20 *Ibid*, bd 10, s 563.

inte utifrån det bedöma leninismens arv och den socialistiska revolutionens möjliga utveckling. I så fall bortser man från ett viktigt drag hos Lenins avgörande bidrag till den revolutionära teorin och praktiken. Ty om man försöker slå fast att en ”reformistiskt leninistisk” modell uppstod under ett sista ögonblick av visdom och klarsyn, så glömmen man fullständigt det dialektiska element som förenar alla de olika modeller som går att urskilja i den helhet som leninismen utgör.

VI

Detta återopande av dialektiken i en studie av bucharinismen och dess samband med leninismen är särskilt viktig eftersom vi känner till Lenins kritiska bedömning av sin högra hand: ”Bucharin är inte bara en av partiets mest värdefulla och betydande teoretiker, utan avses också med rätta som hela partiets favorit, men hans teoretiska uppfattningar kan endast med mycket stor tvekan betecknas som fullt marxistiska, eftersom det hos honom finns ett visst skolastiskt drag (han har aldrig studerat och, tror jag, aldrig helt förstått dialektiken).”²¹ Bucharins hela inställning på 1920-talet, då bucharinismen antog en ännu mer exakt form, bekräftar Lenins bedömning. I avslutningen av det kapitel som Stephen Cohen ägnar åt Bucharins revision av bolsjevismen, skriver han faktiskt: ”Strax före de stora programmatiska debatterna hade Bucharin tagit ställning för förslaget att landets vidare utveckling mot socialism 'fortsätter längs en evolutionär väg' och '*inte kan fortsätta annorlunda*'” (sid 185. Min kursivering ML).

Här har vi ytterst viktigt ”erkännande”, där vi både kan se Bucharins bristande dialektiska förståelse och hur långt från Lenin han stod. Den senare skulle aldrig ha hävdats att en speciell politisk strategi var *oundviklig*. Hans förståelse av det dialektiska fenomenet, hans ständiga noggrannhet att notera dess konkreta uttryck, hans oerhörda samvetsgrannhet att följa dess utveckling och hans förståelse av de motsättningar som låg bakom det och påverkade samhällslivet, hans vilja att belysa de dialektiska lagarna, och i synnerhet hans strävan att analysera rörelsen i alla dess komplicerade delar och upptäcka nya möjligheter så fort de uppstod – eller snarare när deras konturer bara var diffusa och en mindre uppmärksam, lyhörd och *dialektisk* analys ännu inte skulle ha anat sig till deras närvaro: allt detta är en av de mest anmärkningsvärda och fruktbara sidorna hos Lenins geni.

I sina noter angående Hegels arbete skrev Lenin att ”*dialektiken* är den lära som visar hur *motsatser* kan bli till och hur de råkar bli (hur de blir) *identiska*... varför det mänskliga sinnet inte ska förstå dessa motsatser som döda, oböjliga, utan som levande, gällande under vissa förutsättningar, rörliga och som omvandlas i varandra.”²² När detta skrevs, i början av Första världskriget, var det bara en metodologisk vägledning, men det kom senare att bli en regel som han tillämpade i sina politiska analyser och praktik. Det skulle ge Lenins verksamhet en hög grad av flexibilitet, vilket ytliga kommentatorer ofta misstar för pragmatism: en anmärkningsvärd förmåga att se motsättningarna och de motsatta möjligheterna i varje situation, något som tvingar en politiker att hela tiden vara uppmärksam. Det är med hjälp av denna och endast denna begåvning som man fullt ut kan upptäcka faran för konservatism, stelhet, stillastående och tröghet, och få en större förmåga att undvika den. Vid flera tillfällen under sin karriär visade Lenin hur viktig en *levande* dialektik var för honom. Det går att visa på två nivåer, som är resultatet av varandra – på begreppsnivån och i den politiska praktiken.²³ På ett sätt som inget enskilt ”ögonblick” (inte ens *Vad bör göras?*) helt och fullt kan förklara, går det alltså att visa att den leninistiska partiuppfattningen föddes och utvecklades på grundval av två motsägelsefulla begrepp, massorganisationen och förtrupperorganisationen. Med revolutionära handlingar försökte man överbrygga denna motsättning, och under en period skapade dessa

21 *Ibid*, bd 10, s 517.

22 Lenin, *Collected Works*, bd 38, s 109.

23 Angående detta, se Marcel Liebman, [Lenins leninism](#), sid 352 ff.

handlingar det bolsjevikparti som gjorde revolutionen – en rationell och oundvikligen instabil syntes där partiet och massorna för en tid upphörde att i huvudsak vara varandras antagonister. Man skulle också kunna analysera den utrikespolitik som Sovjetryssland förde på Lenins tid, och i den kunna urskilja ett djärvt och fantasirikt försök att övervinna fällorna i en motsättning som aldrig formulerades eller fick någon syntes, nämligen motsättningen mellan statens aktivitet ("maktpolitik" som det skulle kallas idag) som helt och hållet syftade till att försvara det som hade uppnåtts, och en helt igenom revolutionär strategi som offrade arbetarstatens intressen och försvarsbehov. När man förstod diplomatins och revolutionens motsatta behov dialektiskt, så uppstod ur dem en institutionell och politisk "uppsplittring" i Sovjetstaten och den Kommunistiska internationalen, med sina olika och oberoende strategier. Denna bevisföring skulle tjäna på att bli ännu mer exakt, och för att bättre försöka förstå Lenins politiska dialektik som den tillämpades i verkliga livet kunde den också ta fasta på speciella, konkreta exempel hos detta nyskapande sätt att närma sig frågan.

Genom att läsa Hegel blev Lenin alltså speciellt uppmärksam på vad den tyska filosofen kallade "avbrytandet av gradvisheten". Med det menade han uppfattningen om kvalitativa språng, att en förändring som ses isolerad kan verka bagatellartad men kan få ytterst betydande konsekvenser, och medföra en förändring av fenomenets *karaktär*. Inom den konkreta politiken kan en i sig obetydlig "överdrift" ge stora effekter. Det hände på våren 1917, då Lenin just hade lyckats besegra bolsjevikernas "måttfulla" strömning, och inom partiet anklagades för att vara "vänsterist". Han hade knappt hunnit vinna denna seger innan "april dagarna" tvingade honom att utfärda en varning: man måste se upp så att man inte går för långt, ty att gå "en *aning* mera till vänster" [min kursivering ML] var "ett mycket allvarligt brott."²⁴ En sådan överdrift skulle ha förvandlat partiets politik: en i sig obetydlig rörelse – bara en "förlängning" av den taktik som bolsjevikerna på Lenins enträgna uppmaning hade antagit – skulle kvalitativt ha förvandlat den revolutionära radikalismen till äventyrspolitik. Här har vi ett bra exempel på ett dialektiskt omslag, där en "höger" motsättning mitt under en offensiv politik går emot och rättar till det viktigaste villkoret.

Det finns många exempel på hur Lenin mitt under en politisk aktion var noggrann att hålla möjligheten öppen att byta till en motsatt linje. I ett tal till Kommunistiska internationalens fjärde kongress i november 1922, sa han att "alla partier, som bereder sig att under den närmaste framtiden gå till direkt angrepp mot kapitalismen, nu också [måste] tänka på hur de skall säkerställa en reträtt."²⁵ Under Kominterns tredje kongress ett år tidigare hade han uppvisat en liknande sinnesstämning, men i motsatt riktning: tillsammans med Trotskij var Lenin på den tiden indragen i en hård kamp mot förespråkarna för en permanent revolutionär offensiv. Men samtidigt som han under en del mycket hårda diskussioner angrep vänsteristerna, så deltog han samtidigt i en polemik som visade på hans taktiska flexibilitet och dialektiska föreställningsförmåga. Under ett möte i en av kommissionerna hade en tjeckisk delegat, Šmeral som var välkänd för sina "höger" tendenser, uttryckt sin tillfredsställelse över Lenins nya linje. Men Lenin var långtifrån positivt inställd till denna allierade, och vände argumentet mot honom och begärde att få veta: "Kommer det verkligen att vidtagas förberedelser för en offensiv i Tjeckoslovakien, eller kommer de bara att tala om svårigheter?" Och han avslutade med att säga: "Vänsterns misstag är bara ett misstag, det är inte stort och det går att rätta till. Men om misstaget drabbar beslutsamheten att agera, då är det inte bara ett litet misstag, då är det förräderi."²⁶ Och här handlar det inte bara om uttalandets eftertryck, utan också och framförallt om tidpunkten då det gjordes: mitt under en period av reträtt säkerställde Lenin möjligheterna för att man måste hålla uppsikt på en återhämtning – om än långt borta vid den politiska horisonten.

Detta är raka motsatsen till Bucharins uppfattning, som hans tendens praktiserade, och enligt vilken

24 Lenin, *Valda verk i 3 band*, bd 2, s 72.

25 Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd 10, s 503.

26 Lenin, *Collected Works*, bd 42, s 328.

”landets vidare utveckling mot socialism 'fortsätter längs en evolutionär väg' och *'inte kan fortsätta annorlunda'*” [min kursivering ML]. Låt oss undvika frestelsen att skriva om historien. Men hur kan vi ta för givet att den leninistiska dialektiken under särskilt lång tid skulle ha nöjt sig med den reformistiska taktik som Lenin (med avsevärda förbehåll) gav uttryck för i sina sista artiklar? Och hur kan vi ta för givet att bucharinismen, som satsade på att den revolutionära offensiven skulle göra ett mycket långt uppehåll – och på så sätt bidrog till att bromsa denna offensiv – skulle ha fått en försvarare i Lenin? Det går inte att skriva om historien: men leninismens historia är just att ständigt vara beredd att gripa de möjligheter som verkligheten erbjuder, och gripa tillfället i flykten varje gång det blir möjligt att återuppta den revolutionära offensiven.

Det är hursomhelst högst tveksamt om dagens verklighet i Sovjetunionen och Europa någonsin hade kunnat ge den sovjetiska erfarenheten minsta chans att under fredliga nationella och internationella förhållanden ”växa över till socialismen”, som Bucharin hoppades. Den bucharinistiska modellen är ett försök att hitta en fredlig, harmonisk, gradvis och förnuftig väg att bygga socialismen. Till skillnad från de mer radikala modellernas konservativa motstånd, och den auktoritära neuros och det skräckvälde som kännetecknar dem, så är inte bucharinismen osympatisk. Och, som Stephen Cohen antyder, så motsvarar den verkligen de ”liberala kommunisternas” eller ”revisionisternas” temperament och vad de föredrar. Deras antal ökar också, i synnerhet i väst: vi har till exempel bucharinismen hos Togliattis anhängare. Men den nationella och internationella klasskampens obevekliga lag ifrågasätter om de gör ett lämpligt val. Denna lag har inte släppt taget, och samtidigt som den tvingar fram skarpa splittringar och smärtsamma konfrontationer gör den ”bucharinisternas” sökande efter en fredlig väg närmast patetiskt.

Men finns det inte en risk att bucharinismen bakom sin fasad av överlägsen realism gynnar uppkomsten av farliga illusioner? Och kan inte den skepsis som uppstår på ruinerna av de förhoppningar som den har väckt till liv bromsa utvecklingen fram mot socialismen ännu mer?

(Översättning från engelska: Göran Källqvist.)